

OSMANLI DEVLETİ'NDE BATILI ANLAMDA MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİMİN DOĞUŞU

Ayşin ŞİŞMAN*

Özet

Osmanlı Devleti'nde genel medreselerin yanında bazı meslek ve ihtisas medreseleri de vardı. Dâr-ül-hadisler, dâr-ül-tıplar, dâr-ül-mesneviler, dâr-ül-kurrâlar bunlar içinde gösterilebilir. Mülkî idare ve ordunun nitelikli sanat ve meslek adamı ihtiyacını karşılayan köklü bir sistem de vardır. *Enderun Mektebi* bu eğitimin merkezini oluşturmuştur. XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren bu sistem de ülkenin ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Savaşlarda alınan yenilgiler ve toprak kayıpları öncelikle ordunun modernize edilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bunun üzerine Avrupa'dan uzmanlar getirilerek orduda reforma gidilmiş, diğer taraftan da batılı anlamda askerî okullar açılmıştır. Ayrıca teknik dallar da dâhil olmak üzere çeşitli fen ve sosyal alanlarda Fransa'ya eğitim görmek üzere Osmanlı öğrencileri gönderilmiştir. Tanzimat döneminde meslekî ve teknik eğitim ve öğretim alanında bazı girişimlerde bulunulmuştur. 1842 yılında Prusyalı bir uzmana *Askerî Baytar Mektebi*, 1847-48'de Yeşilköy'de *Ziraat Talimhânesi* adıyla ilk olarak uygulamalı tarım okulu açılmıştır. 1848 yılındaki başarısız *Mekteb-i Sanayi* açma çabasından sonra Meslekî ve teknik eleman yetiştirmeye yönelik ilk önemli adım Midhat Paşa tarafından "*Islâhhâne*" adı verilen kurumların açılmasıydı. 1861'de Niş ve 1864'te Tuna Valisi olan Paşa, Rumeli'de din ve ırk farkı gözetmeksizin, mahalli yönetim, sosyal-iktisadi hayat, eğitim ve kültür işlerinde önemli icraatlarda bulunmuş, batının bu alanlardaki kasıtlı dış müdahalelerini bahane olmaktan çıkarmıştır. Islâhhânelerin açılması da onun Osmanlılık ideolojisinin şekillendirdiği, ileri görüşlü, sosyal, kültürel ve ekonomik politikalarının uzantısıydı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Batılı eğitim, okul, eğitim

Abstract

In the Sense of Europeaness the Rise of Occupational and Technical Education in the Ottoman Empire

In the Ottoman Empire, in addition to general madrassa (Quranic Schools), some madrassas were specialized in the words of Prophet Muhammet, medicine, ritual poems, and quranic readings. There was also a traditional system to educate students for the posts of Public administrators and vocations in army. Palace School (*Enderun Mektebi*) was the center of this system. After 17th and 18th centuries, these traditional systems did not meet the need of the Ottoman Empire, any more. Loosing battles and soils indicated that it had to be made some necessary modernization in

---

* Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

the army. For that reason, some foreign specialists were called to the Ottoman Empire to make some reforms in the army. In the results, some western style army schools were opened. Additionally, Ottoman students were sent to France to study in different areas such as science, technical areas and social sciences. Also, there were some efforts to open some technical and vocational schools in the western meaning. In 1842, a German specialist came to the Ottoman Empire to open Military Veterinary School and the first agriculture school focusing on practical agriculture techniques was opened in 1847. After the first attempt to open the industrial school, to prepare technicians and specialists, a school called “Islahhane(the House of Correction)” was opened by Mithat Pasha. When he was governors of Niş and Tuna Provinces in 1861 and 1864, Mithat Pasha made some important executive activities preventing western countries’ non-natural interferences to the Ottoman Empire in the area of local governments, socio-economical, educational and cultural life without making any discrimination between religions and races of the Ottoman Citizens in the European Part of the Ottoman Empire. Opening *Islahhane* “The House of Corrections” was a sign of Mithat Pasha’s socio-economic and cultural policies determining the idea of Ottomanism.

Key Words: Ottoman Empire, Western education, school, education

Osmanlı şehir ve kasabalarındaki üretim ve ticaret, esnaf örgütü tarafından yürütülüyordu. Bütün Osmanlı şehirlerinde gerek imalât, gerekse ticaret ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren esnaf, kendi içerisinde sıkı bir oto kontrol sistemine bağlı durumda olup(Kütükoğlu, 1986: 55-85), Devlet karşısında da, başta ihtisâb kanûnnâmeleri ve narh olmak üzere önemli kayıtlara tabi bulunmaktaydı(Geç, 1986: 113-130). Çeşitli mesleklere mensup olan bu esnaflar sıklıkla ehl-i hîrfet ve ehl-i sanat terimleriyle ifade edilmekteydi. Osmanlı şehirlerinin hepsinde yaygın ve kuvvetli bir esnaf teşkilatı vardı. Bu teşkilat gerçekte, Anadolu’da Selçuklular ve Beylikler döneminde, şehir ve kasabalardaki ayrı ayrı esnaf gruplarının kendi mensupları içinden seçtikleri bir ahînin önderliğinde fütüvvet geleneğine göre şekillenmiş olan, XIII. ve XIV. yüzyıllardaki ahî hareketinin bir devamı idi(Çağatay, 1974: 8; Bayram, 1991: 129-135). Bu yüzyıllar içinde ilk Osmanlı Sultanlarının ahî geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olması, ahîliğe dayalı Esnaf Örgütü’nün etkinliğini arttırmış olmalıdır. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Osmanlı şehirlerindeki esnaf, ahîlerin geleneksel düzeni içinde iş görmekteydi. Fakat ahî teşkilatı XVI. yüzyılda Osmanlı merkezî otoritesi altında zayıflamış, ilk zamanların kuvvetli ve bağımsız karakterini yitirmişti(Ergenç, 1980: 107).

Bununla birlikte merkezi devlet taşrada bulunan şehir ve kasabalarda esnafın üzerindeki ahî örgütlenmesinin devam etmesini istiyordu. Çünkü taşradaki üretim ve ticaret erbabının köklü bir geleneğe ve teşkilata sahip olması, merkezi devletin bu gruba karşı izlediği politikayı da etkilemekteydi. Ayrıca bu zümre, üretim ve ticaret yaparak halkın kıtlık çekmemesini sağladığı gibi vergi vermek suretiyle hazineye de önemli bir

katkıda bulunuyordu. Bu doğrultuda “Şeyh ve ihtiyarları marifetiyle” düzenlerini sürdüren, mahkemeye şeyhleri ve yiğitbaşları tarafından getirilen lonca mensuplarının ahî geleneklerine dayalı düzenlerinin yaşatılması için merkezi devlet Osmanlı taşrasındaki şehirlere XVII. yüzyılda fermanlar göndermiştir.

Osmanlı şehirlerinde bir sanat koluna mensup olan esnaf, belli sayıda bir grup oluşturarak faaliyette bulunmaktaydı. Bu grubun içinden biri ölür veya başka sebeple ayrılırsa, onun yerini alacak kişi esnaf örgütünün belli kuralları ve düzeni içinde seçilmekteydi. Esnaf teşkilatının, özellikle kalite kontrolünü ve ticaret ahlâkını düzenleyen iç yapısı, esnaf temsilcileri olan Ahî Baba, Pazarbaşı, Kethüda ve Yiğitbaşı tarafından sürekli olarak denetleniyordu. Her esnaf, üretim için gerekli hammaddeyi kendi temsilcileri aracılığıyla sağlayarak içlerinde adaletli olarak dağıtıyorlardı. Bir lonca içinde kurallara uymayanlar çıktığı takdirde, lonca temsilcileri ile bu durumdan zarar gören şehirli mahkemeye başvurarak müdahale edilebiliyordu.

Osmanlı döneminde esnaf teşkilâtında çalışanlar ahî zâviyelerinde sıkı bir eğitimden geçirilirdi. Burada bir mesleğe mensup olmak isteyen gençlere yalan söylememesi, hırsızlık etmemesi, işini hakkıyla yapması, büyüklerine saygılı olması gibi önemli ahlakî kurallar öğretilirdi. Böylece bir mesleği öğrenecek gençler daha bu işe başlamadan dürüst ve çalışkan olmayı öğrenirlerdi. Ahî teşkilâtında yetiştirilen bu gençler, bir esnaf dükkânında çıraklıktan başlayarak ustalığa kadar sürekli olarak eğitilir ve o işin erbabı oluncaya kadar bu eğitim devam ederdi. Ondan sonra kendisi yeni çırakları ahî geleneğine göre yetiştirmeye başlardı (Bayram, 1991: 147-151).

Osmanlı döneminde esnaf dükkânı ve imalâthanelerinde bir usta ile kalfa ve çıraklar bulunurdu. Kalfa ve çırakların azlığı veya çokluğu ustanın işiyle alakalıydı. 9-10 yaşına gelen çocuk babası tarafından bir sanata verilir ve ustasına çocuğun bu sanatı öğrenmesi için her türlü muamelenin yapılması rica edilirdi (Uluçay, 1942: 105). Ustasının yanında yeni işe başlayan çocuğa müptedi denirdi. Müptedi, çırak ve kalfalığı öğreninceye kadar ayak hizmetinde kullanılırdı. Bunları öğrendikten sonra dükkânda çalışmaya başlardı. Çırakların, kalfalığa ve ustalığa geçişlerinde bir takım merasimler yapılırdı. Çıraklık ve kalfalık süreleri ile ilgili bir sınırlama yoktu. Bu durum tamamıyla kişinin işi öğrenmesine bağlıydı. Çırak işinde ilerleme göstermesi ile aldığı ücret de ayrı artmaktaydı. Ustası tarafından yapılan imtihan neticesinde başarılı olursa kalfa olurdu. Çırağın ustası, çocuğun yetiştiğini kendi ustabaşısına haber verir, ustabaşı o sanatın ustalarının olduğu toplantıda yapılan imtihanla kalfalığını tasdik ederlerdi. Her kalfa kısa süre içinde ustalığa geçmek isterdi. Bunun içinde işini layıkıyla yapmak zorundaydı. Kalfanın iyi yetiştiğinden emin olan usta,

onun yaptığı işleri alarak ustabaşının yanına gider, ustabaşı ve ihtiyar ustaların kontrolünde yapılan iş olumlu görülürse kalfanın ustalığa geçişine izin verilir. Usta olacak kalfanın peştamal(şet) merasimi çok gösterişli olurdu(Uluçay, 1942: 106-108). Bu ustalık merasiminden sonra artık kalfa resmen usta olmaktaydı. Bundan sonra dilerse kendi dükkânını açar ve müstakil olarak çalışabilirdi.

Osmanlı Devleti'nin yükselme ve genişleme dönemlerinde, bütün esnaf yamak ve çıraklarının zaviyelerde verilen eğitimden başka örgün temel eğitim almalarına da önem verilmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde bunlar medreselere devam etmeye başlamışlardır. Ancak XIX. yüzyıla girerken bu uygulama terk edilmeye başlanmıştır. Bu durumun olumsuz sonuçlarını gören II. Mahmud 1824'te yayınladığı fermanla bu yöntemi yasaklamış, bütün çocukların ergenlik çağına gelene kadar örgün eğitim kurumlarına devam etmelerini ve okula gittiklerine dair tezkeresi olmayanların çıraklığa kabul edilmemelerini irade buyurmuştur(Öztürk, 1995: 428).

Osmanlı Devleti'nde genel medreselerin yanında bazı meslek ve ihtisas medreseleri de vardı. Dâr-ül-hadisler, dâr-ül-tıplar, dâr-ül-mesneviler, dâr-ül-kurrâlar bunlar içinde gösterilebilir(Ergin, 1977: 139-166; Akyüz, 2006: 73-75). Mülkî idare ve ordunun nitelikli sanat ve meslek adamı ihtiyacını karşılayan köklü bir sistem de vardır. *Enderun Mektebi* bu eğitimin merkezini oluşturmuştur(Öztürk, 1995: 428). XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren bu sistem de ülkenin ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Savaşlarda alınan yenilgiler ve toprak kayıpları öncelikle ordunun modernize edilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bunun üzerine Avrupa'dan uzmanlar getirilerek orduda reforma gidilmiş, diğer taraftan da batılı anlamda askerî okullar açılmıştır. Ayrıca teknik dallar da dâhil olmak üzere çeşitli fen ve sosyal alanlarda Fransa'ya eğitim görmek üzere Osmanlı öğrencileri gönderilmiştir(Mehmed Esad, 1312: 110-114, 120-121; Mehmed Esad, 1310: 19, 65-72; Şişman, 2004: 2-5; Akyüz, 2006: 143-147).

Tanzimat dönemine gelinceye kadar, meslekî ve teknik eğitim alanında yapılan reformlar, II. Mahmud döneminin sonlarında kurulan, memur yetiştirmek üzere açılan *Mekteb-i Maarif-i Adliye*(1838) ve *Mekteb-i Ulûm-u Edebiye*(1839) (Ergin, 1977: 386-406) hariç olmak üzere askerî eğitimle sınırlı kalmıştır(Öztürk, 1995: 429).

Tanzimat döneminde meslekî ve teknik eğitim ve öğretim alanında bazı girişimlerde bulunulmuştur. 1842 yılında Prusyalı bir uzmana *Askerî Baytar Mektebi*, 1847-48'de Yeşilköy'de *Ziraat Talimhânesi* adıyla ilk olarak uygulamalı tarım okulu açılmıştır. Faik Reşit Unat *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*(1964: 77) adlı eserinde bu okulu "mesleki ve teknik öğretim kurumlarının öncüsü" olarak kabul etmektedir.

Yedikule'deki bez fabrikasına pamuk yetiştirmek üzere bir Amerikalı uzmanın ve tercüman olarak da Fransa'da ziraat eğitimi alan ilk Osmanlı öğrencilerinden ve hükümetteki ilk Hıristiyan nazır Agaton Efendi'nin verildiği bilinmektedir(Unat, 1964: 80k). Dokuzu Müslüman, altısı gayr-i Müslim olmak üzere maaşlı on beş öğrencisi bulunan okul kısa ömürlü olmuştur. Okulda yapılan ekimlerin başarılı olmaması ve mezuniyetten sonra öğrencilerin çoğunluğunun taşraya gitmemesi gibi sebeplerden dolayı 1851 yılında okulun faaliyetlerine son verilmiştir(Güran, 1992: 221). 1857'de ormancılık kursu ve sonra *Orman Mektebi* açılmıştır. Fransa'dan yıllık 24'er bin frank maaşla getirilen Mösyö Lui Tassi ve Mösyö Aleksandr Estem adlı iki orman memuru¹ idaresinde ve Fransızca eğitim yapan bir okul açılmıştır. Okulun ilk öğrencileri Fransızcaya ve matematiğe ilgilerinden dolayı istekli askeri okul öğrencilerinden ve zabitanlarından oluşan 10-15 kişilik bir sınıftan oluşturulmuştur(Koç, 2000: 153). 1874 yılında açılan *Maadin Mektebi* ile 1881 yılında birleştirilmiştir. Bu okulların öğrenim süresi iki yıl olup, ancak birleşmeden sonra iki yılı idadi, iki yılı meslek olmak üzere dört yıla çıkarılmıştır(Kodaman ve Saydam, 1992: 491). 1870'te de *Telgraf Mektebi* açılmıştır(Akyüz, 2006: 171; Ergin, 1977: 638; Duman, 2002: 66).

Ülkede nitelikli memur yetiştirmeye yönelik çalışmalar da bu dönemde devam etmiştir. *Mekteb-i Maârif-i Adliye* ve sonradan *Mahrec-i Aklâm* adını almış olan *Mekteb-i Aklâm*, rüşdiyeden sonra üç yıla çıkarılmıştır. Yine bu amaçla memurlara dil öğretmek için 1864'te İstanbul'da *Lisan Mektebi* açılmıştır(Akyüz, 2006: 171; Öztürk, 1995: 429). Meslekî ve teknik öğretim alanında erkek ve kız teknik eleman ihtiyacını karşılayabilmek için 1848'de Zeytinburnu'nda *Mekteb-i Sanâyi* açılmasına karar verilmiş, fakat devletin içinde bulunduğu maddi ve manevi zorluklar nedeniyle öğretime başlamadan kapanmıştır(Unat, 1964: 80a-80b; Önsoy, 1988: 115; Öztürk, 1995: 429).

1848 yılındaki başarısız *Mekteb-i Sanayi* açma çabasından sonra Mesleki ve teknik eleman yetiştirmeye yönelik ilk önemli adım Midhat Paşa tarafından "*Islâhhâne*" adı verilen kurumların açılmasıydı(Hafî Atuf, 1930: 57; Göyünç, 1981-1982: 279-316; Gökbilgin, 1964: 272; Öztürk, 1995: 430; Duman, 2002: 67). 1861'de Niş ve 1864'te Tuna Valisi olan Paşa, Rumeli'de din ve ırk farkı gözetmeksizin, mahalli yönetim, sosyal-iktisadi hayat, eğitim ve kültür işlerinde önemli icraatlarda bulunmuş, batının bu alanlardaki kasıtlı dış müdahalelerini bahane olmaktan çıkarmıştır. Islâhhânelerin açılması da onun Osmanlılık ideolojisinin şekillendirdiği, ileri görüşlü, sosyal, kültürel ve ekonomik politikalarının uzantısıydı(Öztürk, 1995: 430).

¹ TC. Orman Bakanlığı, 1999: 153; BOA. İrade Meclis-i Vala, 16327, H. 1237/M. 1857; Koç, 2000: 153.

Midhat Paşa 1861’de Niş’te ilk ıslâhhâneyi açmış ve buraya Müslüman ve gayr-i Müslim, yetim ve öksüz çocukların alınmasını istemiştir. Bu zamana kadar herhangi bir devlet himayesinden yoksun olan yetim ve öksüz, ailesi bakamayacak durumdaki çocuklar sokaklarda aç ve çıplak dolaşmakta, pek çoğu da suç işleyerek hapse düşmekteydiler (Göyünç, 1981-1982: 288; Koç, 2002: 20-21; Armağan ve Haydaroğlu, 2005: 1429). Midhat Paşa 1863 yılı ortalarında bir yardım kampanyası düzenleyerek, 5-13 yaş arası 50 civarında kimsesiz ve fakir çocuğu, kiralanan bir yerde korumaya alarak, bütün ihtiyaçlarını karşılamıştır (Koç, 2002: 21). Ayrıca burada çocuklar, temel okuma-yazma eğitiminin yanı sıra ustalar yardımıyla kunduracılık, terzilik, debbağlık, dokumacılık gibi mesleklerde, çıraklıktan kalfalık düzeyine kadar eğitim almaktaydılar. Buradan Midhat Paşa’nın bölgede yaygın olan dericilik ve dokumacılığın kalifiye eleman ihtiyacını, Tuna ordusunun kumaş, elbise ve kundura ihtiyacını karşılamak amacıyla bu sanatlara ağırlık verdiği anlaşılmaktadır (Önsoy, 1988: 116). *Islâhhâne*, aynı zamanda suçlu çocukları da barındırdığı için hâpishane özelliği de taşımaktaydı (Koç, 2002: 21; Armağan ve Haydaroğlu, 2005: 1429-1430).

Midhat Paşa 1864’te açtığı Ruscuk ve Sofya ıslâhhânelerinde göçmen çocuklara öncelik vermişti (Öztürk, 1995: 430; Koç, 2002: 20). 85’i Müslüman, 51’i Bulgar ve 1’i Yahudi olmak üzere öğrenci sayısı 137’e yükselmiştir. 1865’te Ruscuk’ta bir de *Kız Islâhhânesi* açılmıştır. Mali kaynak sıkıntısından öğretime başlayamadan kapanmıştır. Ancak 1872’de Ruscuk vilayetinde yerli ve yabancı İslam ve Hıristiyan her sınıf tebaadan insanın eşit olarak kabul olunacağı, 10 yaşından yukarı, öksüz ve yetim olmaları ya da ebeveyninden yalnız biri hayatta ve fakr-ü zaruret içinde aciz olan insanlar arasından bulunmaları şartları getirilerek ıslahhane yeniden faaliyete geçmiştir².

Tuna Vilâyetinde açılan ıslâhhâneler ve başarılı çalışmaları, ülkenin modernleşmesinde ve kalkınmasındaki rolü burada çıkarılan *Tuna Gazetesi*’nde ve *Takvimi Vekâyi*’de anlatılmaktadır. Bu yazıların yazılması ıslâhhânelere büyük ilgi uyandırmıştır (Öztürk, 1995: 432). 1863 yılından Tanzimat’ın sonuna kadar ülkenin her yerinde ıslâhhâneler açılmıştır. Bursa, Kastamonu, Sivas, Halep, İskodra, Edirne, İzmir, Erzurum, Bosna, Trabzon, Diyarbakır, Bağdat, Selânik, Şam, Trablusgarp, Prizren, Üsküp ve *Bosna Kız Islâhhânesi* bunların en önemlileridir. Bazı yerlerde “*Sanayi-Hâne*”, “*Mekteb-i Ulûm-ı Sanâyi*” ve “*Islâhhâne Dairesi*” isimleri de verilmiştir (Atuf, 1930: 58; Öztürk, 1995: 432; Akyüz, 2006: 172).

² BOA, Cevdet Maarif, 6542, (3 Ramazan 1289/23 Teşrin-i evvel 1288); BOA, Cevdet İktisat, 1810, (H. 4 Ra 1290); Ayrıca bkz. Atuf Kansu, 1930: 58; Koçer, 1987: 69; Ergin, 1977: 686; Öztürk, 1995: 431; Armağan ve Haydaroğlu, 2005: 1430.

İslâhhânelerin idari ve teşkilat yapısı konusunda bazı talimat ve yönetmelikler düzenlenmiştir. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'nde ıslâhhâneler hakkında herhangi bir madde yoktur. Çünkü bu okullar Maârif Nezâreti teşkilatının dışında tutulmuştur. İlk olarak 1871 yılında "İslâhhânelere Dair Nizamnâme" yayınlanmıştır(Öztürk, 1995: 433; Akyüz, 2006: 172; Koç, 2002: 37). Bu nizamnâme üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, ıslâhhânelere alınacak öğrencilerde aranacak şartlar, okutulacak dersler ve öğretilen sanatlar; ikinci kısımda, ıslâhhânelerde görevli memurlar ve vazifeleri, ıslâhhânelerin gelir ve giderleri ile imalât durumları; üçüncü kısımda öğrencilere uygulanacak cezalar ile mesleklerinde başarı gösterenlere verilecek mükâfatlar ele alınmıştır(Önsoy, 1988: 116).

İslâhhânelerde 5 yıllık olan eğitim süresince Türkçe, tarih, coğrafya, müzik, yabancı dil derslerinin yanı sıra, meslek edindirmeye yönelik olarak, demircilik, dökmecilik, makinecilik, mimarlık, marangozluk, terzilik, urgancılık, hasırcılık, demiryolculuk, kunduracılık, ciltçilik gibi meslek kollarında da eğitim verilmekteydi(Öztürk, 1995: 437; Akyüz, 2006: 172). Mesleki eğitim, ilk yıllarda ahî teşkilâtı ve loncalarda olduğu gibi, geleneksel yöntemlerle yetişmiş ustalar tarafından öğretilirdi³. İslâhhânelerin modernleşip batılı tarzda eğitim yapabilmeleri için Avrupa'daki teknikleri uygulayacak öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle Avrupa'ya tahsil için öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır. Adnan Şişman *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri* adlı eserinde 1815'e doğru İtalya'da matbaacılık tahsiline Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa tarafından gönderilen "Massâbiki" adlı öğrencinin ulaşılan belgelere göre ilk gönderilen Osmanlı öğrencisi olduğunu yazmaktadır(Şişman, 2004: 3). 1836-37 yıllarında Asâkir-i Hassa-i Şâhâne'den Viyana'da askerî terzilik sanatını öğrenmek için altı öğrenci gönderilmiştir(Şişman, 1998: 13). 1867-1869 yılları arasında ise *Ruscuk Islâhhânesi*'nden makine, fayans dekoratörü, mobilya tornacısı, torna-tesviye ve sobacılık dallarında eğitilmek üzere altısı Müslüman, beşi gayr-i Müslim olmak üzere on bir çirak öğrencinin Fransa'ya yollandığı ortaya çıkarılmıştır(Şişman, 2004: 80).

Osmanlı Devleti, Müslüman-gayr-i Müslim millet ve din farkı gözetmeden her türlü dallarda öğrenci yetiştirmek için Paris'te 1857 yılında Sultan Abdülmecid'in izni ve arzusu ile *Mekteb-i Osmânî* adlı bir okul açmış, ancak artan masrafları ve istenildiği gibi bilgili adamlar yetiştirilemediği düşüncesiyle 1864 yılında kapatılmıştır(Şişman, 1984: 83-160; Şişman, 2004: 24-56). *Mekteb-i Osmânî*'nin lâğvından sonra Talebe-i

³ BOA. MF. MKT. (Maarif-i Mektubi Kalemi), 14/73, (H. 29 Ş 1290); Öztürk, 1995: 436.

Osmâniye Müdürlüğü kurulmuş, Fransa'da ve Belçika'da öğrenim gören öğrenciler bu merkeze bağlı kalmışlardır(Şişman, 2004: 56).

Midhat Paşa'nın kurduğu ıslâhhânelerin olumlu sonuçlar verdiğinin görülmesi üzerine 1867'de İstanbul'da da açılması çalışmaları başlamış, ama hayata geçirilememiştir. Midhat Paşa Şura-yı Devlet Başkanlığı'na geldikten sonra bu konuyu gündeme getirmiş ve kuruluş çalışmalarına başlanılmıştır(Koç, 2002: 49; Armağan ve Haydaroglu, 2005: 1430). 1866 yılında Türk sanayisinin çökmesini önlemek amacı ile bir "Islah-ı Sanayi Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon 1868'de "Mekteb-î Sanâyi Nizâm-nâmesini"ni yayınlamıştır. Hemen ardından İstanbul'da ilk *Mekteb-i Sanâyi* Sultanahmet'teki Kılıçhâne binasında 1868 yılının Kasım ayında açılmıştır(Unat, 1964: 80b-80c; Akyüz, 2006: 172; Duman, 2002: 67). Elli öğrenci ile öğrenime başlayacak olan okulun açılış konuşmasını Şuray-ı Devlet Başkanı Midhat Paşa yapmıştır. Okulda dâhili ve harici olmak üzere iki şube halinde eğitim başlamıştır. Dâhili kısım yatılı olup masrafları devlet tarafından karşılanacak ve on üç yaşından küçük çocuklar, fakir ve kimsesizlere öncelik verilerek alınacaktır. Harici şubeye otuz yaşın altındaki esnaf çırakları kayıt edilecektir. Kontenjan olduğu takdirde isteyen aileler de yılda 500 kuruş ödemek şartıyla çocuklarını dâhili kısma kayıt ettirebileceklerdir. Islâhhânelerde olduğu gibi *Sanayi* Mektebi'ne öğrenci kabulünde Osmanlılık ideolojisine sadık kalınmıştır. Suç işlemiş çocukların da okula kabul edilerek, topluma kazandırılmak istenmesini, Önsoy *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası* adlı eserinde, Osmanlılardaki çağdaş düşüncenin bir sonucu olarak görmektedir(Önsoy, 1988: 122). Bu okulda demircilik, dökümcülük, makinecilik, mimarlık, marangozluk, terzilik, kunduracılık, mücellitlik gibi alanlarda meslek eğitimi verilmiştir(Unat, 1964: 80c; Koç, 2002: 50; Armağan ve Haydaroglu, 2005: 1431; Ergün, 1996: 243). Nizâm-nâmenin yayınlandığı yıl İzmir'de de *Sanâyi Mektebi* açılmıştır(Tutsak, 2002: 175-190). Bu ve buna benzer ıslâhhâne ve sanâyi mektepleri, aynı yıl Bursa, Kastamonu, Bosna, Trabzon, İşkodra, 1869'da Erzurum ve 1870 yılında Diyarbakır'da eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Kastamonu ve İşkodra'daki okulların kızlar bölümü de vardır(Koçer, 1987: 69). Bu kurumlar önce Dâhiliye Nezâreti, sonraları Maârif Nezâreti ve Tevhid-i Tedrisât'a kadar da Ticaret ve Sanâyi Nezâreti tarafından idare olunmuştur.

Bu süreç içinde de sürekli batıdan uzmanlar getirilerek eğitim sisteminde modernleşme çalışmaları yapılmıştır. Bununla birlikte daha önceki yıllarda olduğu gibi sanayi mekteplerinden de öğrenciler Avrupa'ya eğitime gönderilmeye devam edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin endüstrisine fayda ve canlılık getirebilecek yönde çeşitli yerlere yerleştirileceklerdir. Nitekim 13 Ocak 1870 yılında İstanbul'daki Sanayi Mektebi öğrencilerinden yirmi kişilik bir grup Fransa'ya gönderilmiştir(Şişman, 2004: 76).

Gönderilenler, tornacı, ciltçi, dökümcü, demirci, halıcı, döşemeci, marangoz, modelci, kuyumcu, saraç, kunduracı, terzi, gravürcü, fayans dekoratörü ve makinecilik eğitimi almak üzere on altısı Müslüman, dördü gayr-i Müslim öğrencilerdir(Şişman, 2004: 81). Gündüzleri kendi meslek alanlarında atölye eğitimi alırken, akşamları da teorik bilgilerini artırabilmek için geometri, resim, cebir, fizik ve endüstriyel kimya eğitimi görmüşlerdir(Şişman, 2004: 77). Giden öğrencilerin 13'ü Hâvre'deki sanayi kuruluşlarına yerleştirilmiştir. Burası Fransa'nın makine ve tornacılığın başarıyla öğretildiği büyük sanayi müesseselerine sahip bir şehridir. Öğrencilerin çalışma ve ilerleyişlerine dair Hâvre'deki Türkiye Konsolosu Monsieur Eugène Grosos'un raporunda ayrıntılı bilgiler yer almaktadır⁴. Öğrencilerden Kirkor ve Ohannes makine ve parçaları konusunda çok iyi bir eğitim almışlar, Kirkor hocaların yardımıyla 4 beygirlik gücünde küçük bir buharlı makine yapmıştır. Denemelerde, yapılan bu makine iyi neticeler vermiştir. Abbas, Ahmet Nazif, Ahmet Şakir makinecilik eğitimi alan diğer öğrencilerdir. Bilâl, Cafer, İslam arabacı-karoserci, Mihal, Mitto ve Süleyman doğramacılık, Christapor döşemecilik, İstaf da alçı kalıp atölyesinde eğitim almışlardır⁵.

1872 yılı Aralık ayında on öğrenci Rusçuk'tan ve on öğrenci İstanbul Sanayi Mektebi'nden olmak üzere yirmi çırak öğrenci daha Paris'e gönderilmiştir⁶. On ikisi Müslüman, sekizi gayr-i Müslim olan öğrenciler, karoserci, terzi, basımcı ve kompozitör, çuha dokuyucusu, dokumacı, hallaç, marangoz, dökümcü, camcı, saraç ve ağaç oymacılığı dallarında eğitim almışlardır. Osmanlı Devleti'nde mevcut ya da açılacak Sanayi Mekteplerinde iyi neticeler almak için öncelikle iyi öğretmenlere ihtiyaç vardır. Fransa'ya giden gençler bu açığı kapatmak için endüstri kollarının nasıl geliştiklerini öğreneceklerdir. Eğitimden fazlasıyla yararlanmak için Fransız öğrencilerin buldukları pansiyonlara yerleştirilerek kısa zamanda Fransızca'yı öğreneceklerdir⁷. 1856 Islahat Fermanından sonra daha fazla öğrenci Avrupa'ya gönderilmeye başlanmıştır. Kalifiye işçiler yetiştirmek üzere torna, döküm, süsleme sanatı, gravür, modelcilik, marangozluk, saraçlık, makine, terzilik gibi sanat dallarında çırak öğrenciler Fransa'ya gönderilmiştir.

1870 yılında Fransa'da meslek eğitimi gören Osmanlı öğrencileri Fransa-Prusya Savaşı çıkmasıyla Belçika'ya gönderilmişlerdir. Bu öğrenciler bu ülkede Brüksel ve Liège'de eğitimlerine devam etmişlerdir. Bu tarihten

⁴ Paris Türk Büyükelçiliği Arşivi(PTBA), 82/1.

⁵ PTBA, 82/1; Şişman, 2004: 93-158.

⁶ Ergin, 1977: 636; Önsoy, 1988: 124; Şişman, 2004: 77; BOA. MF. MKT. 12/120(H. 26 Ca 1290) .

⁷ PTBA, 74/1; BOA., Hariciye İrade/148.

sonra meslek eğitimi için Osmanlı öğrencilerinin gruplar halinde meslekî eğitim yapmak üzere Belçika'ya gittikleri görülmektedir(Şişman, 2000: 964; Şişman, 2004: 86). 1873 yılının Aralık ayında Belçika'ya yirmi iki öğrenci yollanmıştır⁸. Bunlardan 8'i Liege'de lokomotifler, vagonlar, buharlı makineler ve makine aletleri gibi endüstriyel maddelerin üretildiği Saint-Léonard Şirketi'nin atölyelerinde uygulamalı çalışmalar yapmak üzere sorumlu müdürü Monsieur Waassen'e teslim edilmişlerdir. Talebe-i Osmaniye Müdürü Binbaşı Hüsnü Efendi de şirkete ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sonrasında Saint-Léonard şirketinin sorumlu müdürü Monsieur Waassen'den Talebe-i Osmaniye Müdürü Binbaşı Hüsnü Efendi'ye yazılan Liège, 4 Ağustos 1874 tarihli yazıda⁹ Osmanlı Hükümeti'nin Saint-Léonard Şirketi'ne gönderdiği 8 öğrenci hakkında bilgiler vermektedir. Waassen'in verdiği bilgilere göre atölyede çalışan Osmanlı öğrencileri Fransızca'yı çok iyi bilmedikleri halde kısa zamanda küçük üreticiler haline gelmişlerdir. Fabrikadaki diğer işçilerle rekabet ederek kendi parçalarını yapmaya başlamışlardır. En başarılı öğrenci Caloste, çalışmaya başladıktan hemen sonra makine parçaları yapmıştır, zeki ve iyi niyetli bir çocuktur, mesleğinde ilerleyecek ve iyi bir atölye şefi olacaktır. Makine modelisti Süleyman, dökümcü Hüsnü, demirci Halim ve İbrahim de oldukça ilerleme kaydetmektedirler. Ancak meslek gençlerin birden bire ilerleyemeyeceği kadar serttir. Bütün bunlara rağmen Osmanlı öğrencileri yeni çalışmalara başlamalarına rağmen küçük parçaları gayet temiz çıkarmaktadırlar. Ali ve Ahmet isimli iki tornacı da her ne kadar başlarda gevşek idilerse de sonraları çalışmaktan zevk almaya başlamışlardır. Rendeci olan Mehmet ise atölyelere düzensiz geldiğinden memnuniyet verici bir duruma gelememiştir. İleriki günlerde bu gençler mesleklerinde usta olmak, mesleki eğitimlerini tamamlamak için gittikçe daha zor parçalar yapmayı öğreneceklerdir. Öğrenciler aynı zamanda akşamları da teorik bilgilerini artırmak için *Ecole Industrielle*'de resim, aritmetik, cebir, geometri, fizik ve sanayi kimyası dersleri görmektedirler.

1896 yılında Ziraat eğitimi alan üç öğrenci Fransa'daki "Alzor" adı verilen *Baytar Mektebi*'nden başarısızlıkları dolayısıyla geri çağırılmışlardır¹⁰. Fransa ve Belçika dışında Almanya'nın Berlin şehrine de 1883 yılında ziraat tahsili için altı öğrenci yollanmıştır(Şişman, 2000: 967).

Ziraat ve veterinerlik gibi mesleki alanlarda Osmanlı Devleti'nin modernleşme çalışmaları sırasında 1848 yılında Paris Sefiri Süleyman Paşa'nın, Fransa Ziraat ve Ticaret Bakanına yazı ile istekte bulunması neticesinde Fransa'dan ziraat ve çiftçilik ile ilgili bakanlıkta mevcut bulunan

⁸ Şişman, 2004: 77; BOA. MF. MKT. 12/139, (H. 28 C 1290).

⁹ BOA, Hariciye İrade/148.

¹⁰ BOA, Şura-yı Devlet Maarif, 213/17.

kitap ve risalelerden gönderilmiştir(Şişman, 1999: 7-25). Gönderilen bu eserler mesleki eğitimimizin başlangıcı ve ileriki yıllardaki gelişimi için son derece önemlidir. Fransa'dan getirilen eserler incelendiğinde bu hususta daha somut sonuçlara varmak mümkündür.

Fransa'dan 1848'de getirilen ve Osmanlıca çevirisiyle Osmanlı Arşiv belgelerinde adı geçen kitap ve risaleler şunlardır;

1-Fransa Zira'ati: Kuzey Eyaletlerinden Haute Garonne ve Hautes-Pyrénées ve Kuzey sahilinde Tours'la ve l'Aude ve l'Isère bölgesi ziraatı ile ilgilenenlerin yazdıkları bir eserdir.

2-Felahat-ı Mufassala ve Mahsusa adlı Layet Picard'ın eseri. Bu eser Batı Eyaletleri içinde bulunan Deux-Sèvres arazisinin ziraat ilmine dair bilgileri ihtiva etmektedir.

3-Alman zira'atinin mektebleriyle nizamına ve usul ve ihtira'at-ı cedideleriyle amaliyyatına mütedair adlı Revaillé'nin eseri

4-Mebadi-i Fenn-i kimya ve fizika ve arazi fenninin ilm-i felahate tatbiki adlı Kalpa'nın eseri

5-Felahat-i Amelliye başlıklı Dambazel'in risalesi

6-Kont Gasparen tarafından yazılan Mebahisü'l-felaha adlı eserin ikinci ve üçüncü ciltleri

7-Molle tarafından yazılan Cezayir Arazisi Ziraatine dair iki cilt kitap

8-N. de Tort'un Fransa arazisi kavanini şerhi kitabı

9-Samt'ın Emr-i zira'atden mübtedi olanların isti'mali için mabahis-i ilmiye ve ameliye-i felahat adlı eseri

10-Générale Port'nun Rehber-i Arazi adlı eseri

11-Kont Gasparen'in İltizamata merbut arazinin zira'atine dair adlı eseri

12- Delafon'un boynuzlu hayvanata mahsus olan bazı emraz-ı sariye üzerine malumatı

13-Delafon'un büyük hayvanatın emraz-ı sadriyyesine dair kitabı

14-Delafon'un hayvanatın veba illetine dair kitabı

15-Molle'nin Fenn-i ziraatin mebadisi isimli risalesi

16-Şiyorc'in Ticaretle me'luf olan ehl-i zira'atin mecmuası adlı eseri

- 17-Valser'in yazdığı Fenn-i felahat ve emr-i zira'ate dair kavaninin adlı eseri
- 18-Boynuzlu hayvanatın terbiyesine dair Virva'nın risalesi
- 19-Revailé'nin Fransa'nın emval-i mezruası idaresine dair bir cilt kitap ve bir harita
- 20-Pichan'ın tohum saçarak ekin ekmeğe dair kitabı
- 21-Leper'in balıkçıların vergisine dair bazı mutaalalar
- 22-Pascine'in usul-i ziraatin ve cemiyet-i nasın idaresi hakkında olan tesiratına dair eseri
- 23-Charles'in dut fidanları yetiştirmenin usulüne dair eseri
- 24-Nadaud ve Boucaud'nun su arıklarıyla su vermenin suver-i ilmiye ve ameliyesine dair eseri
- 25-Revailé'nin Almanya ve Belçika'da i'tibar-ı arziye dair kanunları içeren yazısı
- 26-Şiyorc'un sebze, ağ ve boya çıkarılan bitkilerin ziraatine dair eseri
- 27-Lod'un Avrupa'da olan hayvanat-ı men'ûsenin vasf-ı ahvâline dair 13 ciltlik kitabı
- 28-Bompard'ın zeytin ağacının yetiştirilmesine dair kitabı
- 29-Boliyoneva'nın ipek böceği yetiştirmeğe başlayanlar hakkında Nesâyih-i müstemil adlı kitabı
- 30-Gayon'un Hippologieye dair iki cilt eseri
- 31-Dükün'ün Patataların uygunsuzluğuna bais olan sebebler hakkındaki eseri
- 32-Napoléon Nickel'in Ziraat ilmine dair risalesi
- 33-Machard'ın Arazi sahibi ve tüccar ve bağcıların rehberi adlı eseri
- 34-François Quenot'un eniklere dair eseri
- 35-Travant'ın arzın eczay-ı mürekkebesi vasf ve ta'rifine dair eseri
- 36-Yine Travant'a ait Mebadî-i Ziraat adlı eser
- 37-Trucheau'nun Arz-i gayr-i ma'mûrede çiftlik ve koruluk ihdas etmeye dair bir cilt kitap ve bir kıt'a haritası
- 38-Bikre'nin mebadî-i ilm-i tabîyyat-ı kürevîye ile alâyim-i semavîye adlı kitabı

Bu makale ve kitaplar Osmanlı Devleti'nin bu alanlarda izlediği yolu ortaya koymakta ve hangi ülkelerden hangi tarz ve örneklerin alındığını da göstermektedir. İleriki yıllarda Ziraat ve Orman mekteplerinin Fransız örnekli açılması kendiliğinden oluşan bir sonuç değil, yıllardır takip edilen bir yenileşme hareketinin tezahürü olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde kızların meslek öğretimi ile ilgili olarak 1859 yılında Sultanahmet'te açılan kız rüştiyesi *Cevri Kalfa (Usta) Mektebi* ilk kabul edilmektedir. "Kızların okumalarının gerekliliği" fikri gazetelerde ve devlet talimatnâmesinde yayımlanmış, hem devlet, hem de yayın organları ailelere kızlarını Cevri Usta İnas Rüşdiyesine götürme telkininde bulunmuşlardır. Burada okuma, hitabet, din dersleri, hesap, tarih, coğrafya gibi dersler okutulmuştur(Uğurcan, 1992: 501). Bu okulu 1864'te Midhat Paşa'nın Ruscuk'ta yetim kızlar için açtığı dikim atölyesi niteliğindeki ıslâhhâne ve 1869'da İstanbul'da ordu ihtiyaçlarını karşılamak için Yedikule'de açılan *Kız Sanâyi Mektebi* takip etmektedir(Unat, 1964: 80d-80e; Akyüz, 2006: 172). Aynı dönemde 1878 yılında Üsküdar'da, 1879'da Aksaray ve aynı yıl Süleymaniye'de de bir kız sanayi mektebi açıldığı kaynaklarda yer almaktadır(Unat, 1964: 80e; Ergin, 1977: 686).

İslâhhâneler II. Abdülhamid döneminde, İstanbul'da açılan kimsesiz Müslüman çocukların korunması ve meslek eğitimi veren *Dar-ül Hayr-ı Âli* ile II. Meşrutiyet döneminde yetimlerin eğitimi için kurulan *Dar-ül Eytamlara* model teşkil etmiştir(Öztürk, 1995: 442; Akyüz, 2006: 240). Yukarıda bahsedilen meslek okulları, II. Abdülhamid döneminde *Hamidiye Sanâyi-i Âlisi* adını alarak yükseköğretim kurumlarına dönüşmüştür(Unat, 1964: 80c- 80d; Önsoy, 1988: 117; Akyüz, 2006: 240).

Meşrutiyet döneminde meslekî ve teknik eğitim alanında oldukça zengin bir okullaşma görülmektedir. Bu okullar;

1-*Ziraat Ameliyat Mektepleri*; Osmanlı tebaasından çiftçi ve esnaf çocukları alınmaktadır. 1910 yılında Adana, Ankara, Bursa, Selimiye ve Selanik'te olmak üzere beş tane Ziraat Ameliyat Mektebi vardır. 1911'de ise Siroz, Manastır, Kosova, Kastamonu, Trablusgarb, Sivas, Erzurum ve Halep'tekilerle beraber mektep sayısı 12'ye yükselmiştir(Ergün, 1996: 248-249).

2-*Çiftlik Mektepleri*; Siroz, Selimiye (Hama), Antalya ve Halep'te kurulmuştur.

3-*Amele Mektepleri*; Kastamonu ve Trablusgarb'da olmak üzere 2 amele okulu açılmıştır.

4-*Bağcılık, Bahçivanlık, İpekçilik Ameliyat Mektebi*; Aydın, Antalya ve Van'da açılmıştır.

5-*Dar-ül harirler*; ipekçiliği fenni bir şekilde öğretmek için kurulmuş okullardır. Bursa, Selanik, Beyrut, Amasya, Antalya ve Mamûr'etü'l-aziz'de açılmıştır.

6-*Sütçülük Okulları*; ilk olarak 1910 yılında Halep'te kurulmuştur. Daha sonra Trabzon, Erzurum, Adana ve Ankara'da kurulmuştur. Ziraat ve Ticaret Nezâreti 1913 yılında Fransa'daki "*Ecole Ambulantes de Laiterie*"ler tarzında Seyyar Sütçülük okulları kurup ülkeyi dolaştırmak için, Avrupa'ya pek çok aletler ısmarlanmış, Macaristan'a 6 öğrenci yollanmıştır(Ergün, 1996: 250).

Osmanlı Devleti, dağılma döneminde batılı devletlerin ormanlarını ve madenlerini de sömürmeye başladığını gördüğü andan itibaren bu alanda da okullara ağırlık vermeye başlamıştır. 1857 yılında açılan ilk orman mektebinden sonra *Orman Ameliyat Mektepleri ve Orman Jandarma Mektebi* açılmıştır(Unat, 1964: 80n; Ergün, 1996: 251). *Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi* 1889-1890 yıllarında ilköğrenimine başlanmıştır. İdadi mezunlarının kabul edildiği 4 yıllık bir Yüksek Ziraat Okulu olarak bilinmektedir. Diğer taraftan Selanik, Bursa, Ankara ve İzmir'de de tarıma yönelik okullar açılmıştır(Unat, 1964: 80m). Halkalı Ziraat Mektebi'nin açılmasından sonra ormancılık dersleri de bu okulda verilmeye başlanmıştı(Unat, 1964: 80). Osmanlı Devleti'nde açılan diğer meslek okulları; *Polis Mektebi, Baytar Muavinleri Mektebi, Şimendifercilik Mektebi, Dar-ülbedayi-i Osmanî, Ameli Ticaret Mektebi, Dar-ülelhan Adliye Mektebi, Mekteb-i Evkaf, Dar-ülhayr-i Ali, Aşçı ve Garson Mektebi, Belediye Çavuşanı Mektebi*'dir(Akyüz, 2006: 275-276; Ergün, 1996: 251-258).

II. Meşrutiyet devrinde Osmanlı Devleti'nde yükseköğretim büyük bir önem kazanmıştır. Yüksek Meslek ve Teknik okulları arasında; *Posta ve Telgraf Mekteb-i Âlisi, Ticaret Mektebi Âlisi, Mıntıka Ziraat Mekatib-i Âlisi, Halkalı Ziraat Mektebi Âlisi, Mülkiye Baytar Mektebi Âlisi, Sanayi-i Nefise Mektebi, Kadastro Mekteb-i Âlisi, Orman Mekteb-i Âlisi, Kondüktör Mektebi, Maliye Mekteb-i Âlisi* sayılabilir.

Avrupa'ya öğrenci gönderilme çalışmaları II. Meşrutiyetin ilânından sonra da devam etmiştir. Mustafa Ergün'ün eserinde Meslekî ve teknik eğitim alanlarında 1908 yılında Orman ve Maden ve Ziraat Nezâreti'nden on sekiz öğrenci yollandığı, 1909'da 136, 1909-1910 yıllarında Maârif, Mâliye, Orman ve Maden ve Ziraat Nezâretlerinden toplam 146 öğrencinin gönderildiği bilgileri yer almaktadır(Ergün, 1996: 395-404).

Mesleki ve teknik eğitimin Osmanlı Devleti'ndeki batılı anlamda ortaya çıkışı genelde XIX. Yüzyıl başlarına rastlar ve Tanzimat dönemi ile birlikte hız kazanır. Bu yolda Avrupa'dan uzmanlar getirilmesi, Avrupa'nın çeşitli şehirlerine farklı meslek alanlarında öğrenciler gönderilmesi, meslek kitapları ve makalelerin Osmanlıcaya çevrilmesi gibi faaliyetler Osmanlı

Devleti'nin Batı örnekli çalışmalarda geç kalınmış icraatları olmakla birlikte sanayi tarihimizin başlangıcı sayılabilecek dönemlerde atılan önemli adımlar olmuştur. Bu faaliyetler devletin mesleki alanlarda izlediği yolu ortaya koymakta ve Ziraat ve Orman mekteplerinin Fransız örnekli açılması gibi hangi ülkelerden hangi tarz ve örneklerin alındığını da göstermektedir.

Kaynakça

BOA, Cevdet Maarif, 6542, (3 Ramazan 1289/23 Teşrin-i evvel 1288).

BOA, Hariciye İrade/148.

BOA, Şura-yı Devlet Maarif, 213/17.

BOA. Cevdet İktisat, 1810, (H. 4 Ra 1290).

BOA. İrade Meclis-i Vala, 16327, H.1237/ M. 1857.

BOA. MF. MKT. (Maarif-i Mektubi Kalemi), 14/73, (H. 29 Ş 1290).

BOA. MF. MKT. 12/120, (H.26 Ca 1290) .

BOA. MF. MKT. 12/139, (H. 28 C 1290).

Paris Türk Büyükelçiliği Arşivi (PTBA), 82/1.

PTBA, 74/1.

Akyüz, Y. (2006), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara.

Armağan, A. L. ve Haydaroglu, İ. (2005), "Osmanlı Devleti'nde Çocuk ve Toplum Sağlığının Korunması Adına Girişilen Önemli bir Sosyal Proje: Islâhâneler", 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayram, M. (1991), *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya.

Çağatay, N. (1974), *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara.

Duman, T. (2002), "Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi", *Türkler*, Ankara.

Ergenç, Ö. (1980), "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi(1071-1920)*, Birinci Uluslar arası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, Ankara.

Ergin, O. N. (1977), *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 1-2.

Ergün, M. (1996), *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri(1908-1911)*, Ocak Yayınları, Ankara.

Genç, M. (1986), "Osmanlı Esnafı ve Devletle ilişkileri", *Ahilik ve Esnaf (Konferanslar ve Seminer ve Tartışmalar)*, İstanbul.

- Gökbilgin, M. T. (1964), “Midhat Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, VIII.
- Göyünç, N. (1981-1982), “Midhat Paşa’nın Niş Valiliği Hakkında Notlar ve Belgeler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 12, İstanbul.
- Güran, T. (1992), “Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1876”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara.
- Hafı Atuf. (1930), “San’at Mektepleri Tarihine Bir Bakış”, *Terbiye*, Cilt IV, Sayı. 22, Ankara.
- Koç, B. (2000), “Osmanlı Devleti’ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı. 10, Ankara.
- Koç, B. (2002), *Midhat Paşa (1822-1884)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Koçer, H. A. (1987), *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara.
- Kodaman, B. ve Saydam, A. (1992), “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara.
- Kütükoğlu, M. S. (1986), “Osmanlı Esnafında Oto-kontrol Müessesesi”, *Ahilik ve Esnaf (Konferanslar ve Seminer ve Tartışmalar)*, İstanbul.
- Mehmed Esad. (1310), *Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul.
- Mehmed Esad. (1312), *Mir’at-ı Mühendishâne-i Mekteb-i Hümayûn*, İstanbul.
- TC. Orman Bakanlığı. (1999), *Osmanlı Ormancılığı İle İlgili Belgeler I.*, Ankara.
- Önsoy, R. (1988), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Öztürk, C. (1995), “Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: Islâhhâneler”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Şişman, A. (1984), “Mekteb-i Osmânî (1857-1864)”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul.
- Şişman, A. (1998), “XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Avusturya’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri Hakkında”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 1.
- Şişman, A. (1999), “XIX. Yüzyılda Fransa’dan Kitap, Alât ve Edevât Celbi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Afyon.

- Şişman, A. (2000), “XIX. Yüzyılda Avrupa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.
- Şişman, A. (2004), *Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839- 1876)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tutsak, S. (2002), *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler(1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Uğurcan, S. (1992), “Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara.
- Uluçay, M. Ç. (1942), *Manisa’da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı, XVII. Asırda*, İstanbul.
- Unat, F. R. (1964), *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara.